

Бібліотечка
«Придніпровського
наукового вісника»

**ФОРМУВАННЯ
І ДІЯЛЬНІСТЬ
ТВОРЧОЇ
ОСОБИСТОСТІ**

Секція І. Філологія

ВІСНИК
ПРИДНІПРОВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ
С. П. КОТЛЯРСЬКОГО

стимулює її креативну діяльність.

По-четверте. Для реального подолання існуючого відчуження, подолання тієї соціальної напруги, в якій перебуває наше суспільство, потрібне залучення всіх конструктивних зусиль добре освічених та інформованих, усвідомлюючих необхідність реальних змін та проявляючих творчу ініціативу суб'єктів соціальної дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский энциклопедический словарь. - М., «Советская энциклопедия», 1983.
2. Кримський С. Б. Уособлення як шлях самотворення людини// Філософсько-антропологічні питання 95. - Вип. 1. - К., 1996.
3. Гейзенберг В. Шаги за горизонт. - М., 1986
4. Тоффлер А. Футурошок - Спб.: «Лань», 1997.
5. Коул М. Культурно-историческая психология: наука будущего. - М.: «Когито-центр», 1997.
6. Козловски Петер. Культура постмодерна: Общественно-культурные последствия технологического развития. - М.: «Республика», 1997.

СТРЮК Л. Б., СТРЮК М. І.,
ТЕРЕЩЕНКО В. Г.

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ ПРОЗОВОЇ СПАДЩИНИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Дослідження повістей Т. Г. Шевченка дозволяє твердити, що в центрі художньої уваги письменника стоїть людина. Це повністю узгоджується з висновком Д. Чижевського про антропоцентризм як основу світогляду Тараса Шевченка (1, 35-38).

Про антропоцентризм повістей Шевченка свідчать уже їх назви: «Варнак», «Наймичка», «Капитанша», «Княгиня» вказують на приналежність людини до певного соціального прошарку: «Несчастный» - назва, яка має оціночний характер і є синонімом до знедолених. Назва

«Ліжниць» теж передбачає в своїй основі людину, а назви «Художник» і «Музикант» говорять про приналежність людини до певного виду мистецтва. «Прогулка с удовольствием и не без морали» не називає людину, про яку буде йтися, але здійснювати «прогулку» і зазнавати якогось морального впливу від неї може тільки людина. Акцентуючи увагу на назвах повістей, ми дотримуємось думки К. П. Фролової, яка говорить, що назва твору - це образна квінтесенція, в якій зашифровано основний зміст, суть твору, це ніби зернина, зародок, з якого розві'ється цілий твір (2, 71)». Отже, вибір назви твору пов'язаний з авторською позицією і є ключовим світобаченням письменника, яке тією чи іншою мірою виявляється у творі.

Антропоцентричне спрямування його творів помітне в кожному рядку, особливо коли йдеться про персонажа, на боці якого симпатія та співчуття автора. Слід зазначити, що Т. Г. Шевченко через художньо-сміслову тканину своїх повістей намагається трансформувати своє розуміння вартісності людини. Причому вбачає це не в її соціальному походженні, а виходячи із загальнолюдських цінностей. Сам Шевченко - виходець із найнижчих верств суспільства, і тому цілком зрозуміле його прагнення повернути увагу до найбільш принижених суспільних верств і показати їх рівнозначність з привілейованими і панівними. Носія високої моральності Шевченко бачив у селянинові. «О мои милые, непорочные земляки мои! - пише він у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали». - Если бы и материальным добром вы были так богаты, как нравственной сердечной прелестью, вы были бы счастливейший народ в мире!» (3, 690).

Це звертання виражає авторську точку зору на щастя людини. А бачити людину щасливою - це одна з найпрекрасніших картин для нього: «У меня уже характер такой: я ужасно люблю смотреть на счастливых людей, и, по-моему, нет прекраснее, нет усладительнее зрелища, как образ счастливого человека» (3, 235).

Щастя людини, на думку автора, має багато чинників, і одним із найважливіших є вільна праця на своє благо, задля власного добробуту. Така праця не тільки

робить людину щасливою, а й облагороджує її. На його думку, Никифор Федорович Сокира («Близнець») щаслива людина саме тому, що вміє «отстранить от себя все недостойное человека и довольствоваться только благом, приобретенным собственными трудами (3, 383)». Праця людини освячується також благородством її мети. Персонаж повісті «Капитанша» Гуман взяв на виховання дівчинку-сироту і для того, щоб її дитинство було забезпеченим, працював день і ніч. Авторська точка зору на щастя людини праці набуває тут нового звучання. Праця на благо іншої, такої ж знедоленої людини, приносить теж щастя: «Человек трудолюбивый, по-моему, самый счастливый человек на свете, особенно если труд его имеет такую возвышенную, такую благородную цель, как труд этого простого, этого безграмотного человека. Завидую и всегда буду завидовать тебе, счастливый благородный труженик!» (3, 331).

Авторське уявлення про щасливу людину у повістях часто постає як бажане або одномоментне в дійсності. Характерними ж є душевні страждання і терзання людини під впливом побутових та соціальних чинників, а осяяне щастям обличчя - виняток. Тому, наголошуючи: «Много, неисчислимо много прекрасного в божественной, бессмертной природе, но торжество и венец бессмертной красоты - это оживленное счастьем лицо человека. Возвышеннее, прекраснее в природе я ничего не знаю», Шевченко зазначає: «И этою-то прелестью раз в жизни моей удалось мне вполне насладиться» (3, 537). Проте в повісті «Художник» він висловлює свою морально-етичну позицію щодо людського страждання і горя та подарованої іншою людиною миті щастя: «Как бы человек ни страдал, какие бы ни терпел испытания, но если он услышит одно приветливое, сердечное слово, слово искреннего участия от далекого неизменного друга, он забывает гнетущее его горе хоть ненадолго, хотя на час, на минуту. Он совершенно счастлив, а минута полного счастья, говорят, заменяет бесконечные годы самых тяжелых испытаний» (3, 590-591).

Шевченко у своїх повістях возвеличує тих персонажів, які своєю поведінкою і вчинками роблять щасливи-

ми інших людей. У повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» автор розповідає про такий вчинок безкорисливої простої людини. Коли герою оборони Севастополя матросу Оберемку в нагороду за каліцтво запропонували звернутися з будь-яким проханням в комітет поранених, і він «со слезами на глазах просил, чтобы освободили сестру его родную от крепостного званья» (3, 625).

Галерею безкорисливих образів доповнюють і персонажі повісті «Музыкант» - Антон Адамович і Мар'яна Якимівна, які відіграли важливу роль у вирішенні долі Тараса Федоровича - талановитого музиканта-кріпака. Благородна і безкорислива участь у долі молодого юнака персонажів повісті «Художник» - Брюллова, Венеціанова, Жуковського, які, як ніхто, розуміли, що талант молодого художника може розквітнути тільки на волі.

Як письменник-гуманіст, Шевченко вміє бачити красу людини і зовнішню, і внутрішню в їх органічній єдності. Своє ставлення до того чи іншого персонажа він виражає через портретну характеристику, як, наприклад, у повісті «Варнак»: «Его величаявая наружность меня поразила. Огромный рост, седая длинная волнистая борода, такие же белые густые вьющиеся волосы, темные густые брови, лицо правильное, чистое, с легким румянцем на щеках, как у юноши. Словом, он мог бы быть прекрасной моделью для Моисея-боговидца или для гомеровского Нестора» (3, 88). Портретна характеристика каторжника, на перший погляд, парадоксальна, але вона трансформує тенденційну позицію автора, прагнення возвеличити представників з найнижчих суспільних кіл, показати їх людські якості, благородство, наголосити на тому, що соціально поправими їх зробив існуючий суспільний лад. Таким чином, Шевченко і через прозу наскрізно проводить думку, що є суттю його письменницького кредо:

...Возвеличу

Малих отих рабів німих!

Я на сторожі коло їх

Поставлю слово (4, 453).

Через змальовану зовнішність автор-оповідач дає моральну оцінку персонажа. Варнак - «добрейшей души

человек» (3, 88), а інвалід, на його думку, не може говорити неправду. Автор не вірить в те, що людина з благородною зовнішністю може бути злочинцем і згодом переконується, що варнак - людина благородна.

Через портретну характеристику Шевченко передає своє ставлення до жінки, як, наприклад, в повісті «Наймичка» опоетизовує її на фоні яскравого народного свята врожаю і порівнює з богинею землеробства Церерою (3, 11).

До жінки взагалі і до жінки-матері особливо Т. Шевченко ставиться з великою повагою. Свою позицію у ставленні до жінки він вкладає в уста оповідача - головного героя-персонажа повісті «Художник»: «...женщина, какая бы она ни была, мы ей обязаны если не уважением, то по крайней мере приличием...» (3, 576). Доля жінки: жінки-матері, жінки-дружини, жінки в мистецтві, жінки як особистості в суспільстві взагалі є наскрізною проблемою, яка хвилює автора у повістях Тараса Шевченка. Він акцентує на благородних сильних материнських почуттях жінки, виконання материнського обов'язку для якої - сенс її існування.

Автор свої симпатії і співчуття віддає жінці, якщо це навіть грішниця-покритка (Лукія з повісті «Наймичка»). Це виразно проглядається в авторській емоційній манері оповіді, для якої характерні співчутливо-оціночні епітети («бедная», «несчастливая», «сердечная» та ін.). Через авторські описи передаються моральні страждання матері, яка змушена була підкинути своє дитя чужим людям. Автор наголошує на «подлинной, благородной, возвышенной любви матери», її переживаннях і прагненні бути разом з дитиною, всю себе віддати вихованню сина. Саме сила материнської любові спонукала жінку до самозречення, готовності бути довічною наймичкою, всі свої сили і здоров'я віддати сину і людям, у яких він знайшов притулок.

Автор намагається тенденційно провести свою точку зору на жінку-матір, він її обожає, показує у прекрасному сьйві материнської любові: «О, как она в этот миг была прекрасна, как счастлива, какая чудная, торжественная радость была разлита во всем существе ее! Что если бы мог в это время взглянуть на нее ее обольститель?»

Он бы пал перед нею на колени и помолился, как перед святою» (3, 29). Ця картина для автора - вершина досконалості. У цьому простежується певна послідовність в оцінці життєвих явищ Шевченком-прозаїком і Шевченком-поетом, який зазначав:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.

Слід зазначити, що паралель жінка-мати - мадонна, подається автором не лише у повісті «Наймичка». Через своєрідну художню деталь ця ж точка зору трансформується у повісті «Художник», коли головний персонаж хоче писати з покритки Паші картину - «мадонну с предвечным младенцем» (3, 606).

Людина в повістях Шевченка постає з своїми проблемами, радощами й горем не тільки у сімейному колі або в обмеженому якомусь просторі. Передусім ми її бачимо, як певний соціальний продукт на певному соціальному ґрунті. Доля кожного героя твору співвідноситься з долею людини взагалі, долею усього народу, бо є представником певного етносу. Це надає персонажу узагальнюючих, типових рис. У повістях автор вміло трансформує своє уявлення про ідеал людини, який він передусім вбачає в осяяному щастям обличчі людини, і в цьому найяскравіше проступає антропоцентризм авторської свідомості, авторського світобачення і світосприйняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чижевський Д. До світогляду Шевченка // Українська мова і література в школі. - 1993. - № 3. - С. 35-38.
2. Фролова К. П. Аналіз художнього твору. - К.: Рад. школа, 1975. - 174 с.
3. Шевченко Т. Г. Повісті // Твори: В 3-х т. - К.: Держав. вид-во худож. літератури, 1955. - Т. 2. - 794 с.
4. Шевченко Т. Г. Кобзар. - К.: Дніпро, 1972. - 582 с.